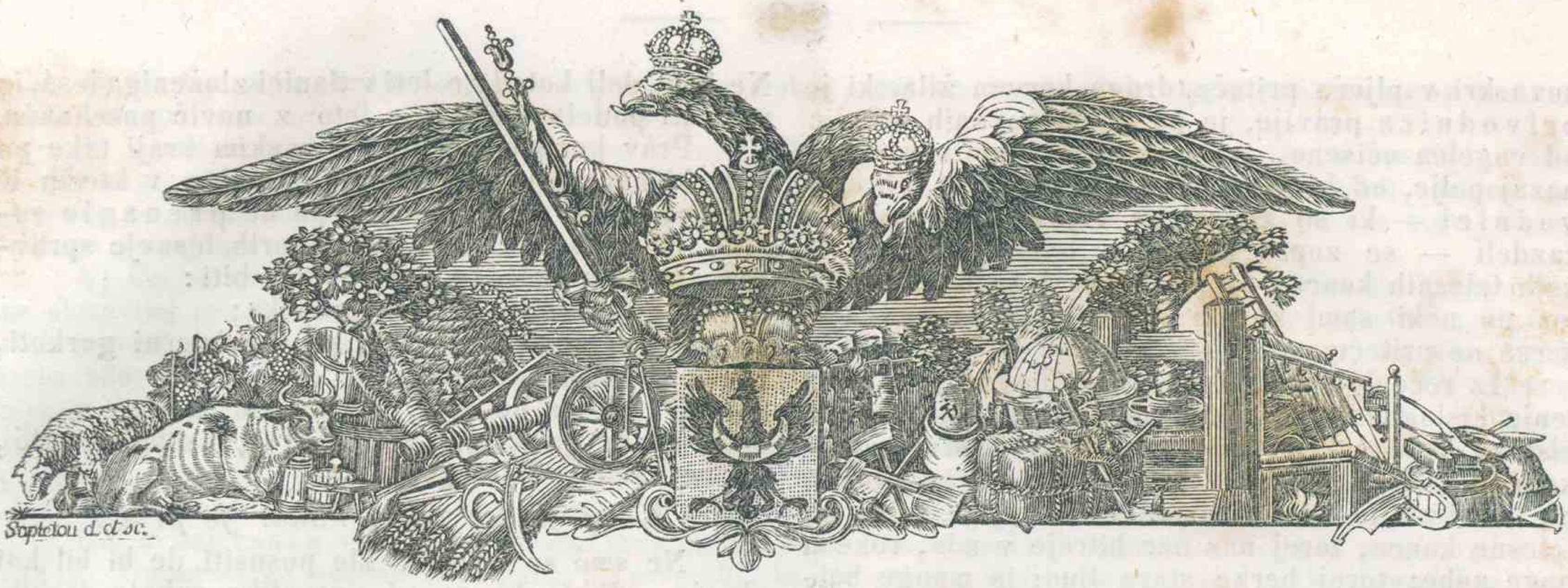

Kmetijske in rokodélske novice.

Na svitlobo dane od c. k. krajnske kmetijske družbe.

Tečaj IV. *V srédo 3. Rožniga cveta 1846.* List 22.

Oče in sinovi.

(Domača pripovedka prestavljena.)

Premožin oče v stare dni
Pokliče k sebi tri sinove,
Med njé blagó in blagoslove
V enaki méri razdeli.
En demant, reče, *še ostane;*
On v last zmed vas naj temu kane,
Ki bo sercé v narlepšim délu
Očetu svojmu razveselil.

Dražčico tako zaslužiti,
Bredó sinovi križem-svét; —
Čez dolgo ob enim v nádi skriti
Na dom se vernejo k očet'.

„Sodíte, če ni to češeno,
Sin *pervi* reče: Ptujc blagó
Brez priče dal mi je v rokó;
Nazaj sim dal ga mu pošteno, —
Al ni le to nar lepši čin?“
„„Vse prav, vse prav, zares moj sin!
— Mu sivčik djanje zdaj razsodi —
Kdor stri drugači, sram ga bodi!
Pošteno delat' je dolžno;
Kar dobro je, še ni lepó.““

Sin *srednji* jame: Čujte delo:
„V jezéra samogoltno žrelo
Je božčik padel bil otrok;
Jez zlekel sim ga vun na skok,
Ohranil sim mu luč življenja;
To priča meni cela srenja.“
„„Moj ljubčik! reče starc voljan,
To človk človeku je dolžan.““

Še mlajši začne: „Tam na trati
Sovražnika sim vidil spati,
Per breznu bil je prav na kraj' —
Sim zbudil, ruknil ga nazaj,
Otel ga strašne prekucije.
Na — starc na to vesel zavpije —
Na demant!..... O sercé lepó,
Ki verne dobro za hudó!““

—n.

Nekaj kemije (ločbe) kmetovavcam.

(Nadalje.)

21. §. Dihanje.

Človeka teló, obstoječe iz pozemeljskih pervin, je s tém svetam v zlo velikih zvezah; ene je že prednamstvo spoznalo, druge so v bolj poslednjih časih na tanjko razumeli, in nektere bolj skrite bodo mende še zanamstvu v razumenje prihranjene. Od ene nar poglavniših bomo tukaj govorili. Kér smo že več od gázov povedali, upamo svojim vdanim bravcam vgoditi, ko jim tudi dihanje razložimo.

Brez jedí in pijače, ki jih takó potrebne čislajo, bi vender človek še nektere dni živel, brez zraka pa še ure ne; zamašite človeku usta in nós, in njegov malinc se bo koj vstavil, zubeljc njegoviga življenja bo vgasnil; velika in čudna zaveza med človekam in zrakam! — Pljuča so mehu podobne; kadar se stisnejo, zrak iz sebe pahnejo; če ga pa v se potegnejo, se močno razpnejo ali raztegnejo. Kér zamorejo toliko zraka shraniti, morajo votle biti; njih votljava pa ni iz ene velike, ampak iz več tavžent majhnih luknjic ali predalčikov, do kterih vsih je zraku pot odperta. Ena serčna žila, velika odvodnica imenovana, perpelje kri iz serca po svojih lastnih potih ravno v enake luknjice ali predalčike, de pride takó kri do gotoviga dotikanja z zrakam. Tukaj se pa godí neko kemijsko ločenje in novo zedinjenje.

V 100 granih navadniga zraka je 79 granov gnjilogáza, 21 kislogáza in nekaj clo malo vogelnokislogáza. Naj potegne zdaj človek z enim dihlejem postavimo 10 granov zraka, takó bo v leteh: 8 granov gnjilogáza in 2 grana kislogáza. Gnjilogáza pahne nazaj vun, kolikor ga je noter potegnil; s kislogázam se pa velika prememba godí; razkroji se v kislic in gorkoto; nekaj kislica se združi s kervjo in jo na rudeče pofarba, nekaj se ga pa zedini z vogelcam, ki ga je kri seboj v pljuča pripeljala, de se tam iz nje odločva, in z gorkoto sprimši se, postaja vogelnokisligáz, ki ga iz pljuč pahamo. Pri vsacim vdarku ali bitku serca

nova kri v pljuča priteče, druga kervna žila, ki ji privodnica pravijo, jo pa iz imenovanih luknjic od vogelca očišeno, in s kislicam napito v serce nazaj pelje, od kodar po drugi serčni žili, ali odvodnici — ki se zmiraj na veje do nar manjših razdeli — se zopet po celim telesu razlije; iz vsih telesnih koncov in krajev pa leze nazaj, dokler po neki sami kervni žili ali privodnici v serce ne priteče.

Iz rečeniga je očitno, de gnjilogáz je v krotenje kislogáza vstvarjen, de bi nam tale preveč čist ne škodoval; de kislogáz razkrojivši se v gorkoto in kislic, nam daje gorkoto, ki se iz pljuč in po kervi v celo telo razširja. Nar menj je pride na telesne konce, torej nas nar hitreje v nós, roke in noge zebe; torej berže stare ljudí in mnoge bolnike zebe, kér kri po njih telesih veliko bolj počasi teče; mladi ljudjé so pa veliko gorkeji, kér bolj hitro dihajo in kri hitro po njih žilah teče, in jih tedej bolj greje. Ko dihanje neha, neha tudi v pljučah krojenje kislogáza v gorkoto in kislic; tu se fabrika ali malin vstavi, življenje vgasne, merlič postane merzel; kjer se več ne kuri, ogenj vgasne.

Iz tega je tudi očitno, de v majhni tikama zaperti stanici zamorejo ljudjé, ko jih je več, clo v kratkim času dihaje kislogáz v vogelnokisli gáz spremeniti, kjer pa ni kislogáza, se dihati ne da; v čistim gnjilo-vodeno- ali vogelnokislim gázu mora tedaj vsaka živa stvar zadušiti se, torej naj se človek tacih gázov varno ogiba. Očitno je pa tudi, de v zraku zamorejo mnoge raztopljene in nam škodljive rečí plavati; ktere, ko jih dihaje v svoje pljuča potegnemo, pridejo tukaj s kervjo v dotikanje, po kterim bi zamogla mnoga huda bolezin na ravnost v kri zalesti; ogibati se je tedaj tudi tacih nezdravih ali kužnih zrakov.

(Dalje sledí.)

Še nekaj od mizarskiga in tesarskiga lesá.

(Nadalje.)

Shramba in sklada lesovja.

Potem, ko si posekan les v gojzdi za pravo in potrebno sušilo pripravil, imej nar pervič skerb, de ga na suh, senčen in zračen tlan zložiš; ne vzemi ga v delo poprej, dokler popolnama suh ni; pa tudi nar bolje storiš, de ga porabiš, berž ko je suh. Ne imej delj kot dve leti v tlanici zloženiga lesá, in namésti podelaniga vsako leto z novič posekanim.

Prav koristne bi bile v vsakim kraji take po potrebi napravljene hrambe ali tlanice, v kterih bi se zloge lesá urno, vender pa ne prenaglo sušile. Shrambe ali tlanice, v kterih lesovje spravljaš, morajo takóle napravljene biti:

1) de lesá sonce ne prepeka;

2) de je les v senci, pa v primerni gorkoti, in de ga sapa preletva;

3) de ga ne dež, ne sneg ne moči;

4) de ga vselej na podloge skladaš zató, de ne začne od tal gnjiti.

Kdaj je les suh, kakor je prav?

Ne smé se les takó zlo posušiti, de bi bil kot skorja, ali de bi se od prevelike suhote drobil, ampak les je zadosti suh, de le skozi in skozi prevene.

Suh les se meri po leteh trojnih stopnicah: Perva stopnica suhosti se šteje, kadar zunaj po lesu nič mokrote več občutiti ni; druga: kadar se les pri srednji toploti v senci takó posuší, de v sredi lesá, če ga razkolješ ali prežagaš, clo nič mokrote ne čutiš; tretja: kadar iz lesá skozi in skozi vsa mokrota čisto zgine; to se pa le o polétnim času v senci in pri stanovitni toploti zgoditi zamore.

Pozimi podert les se večidel v drugim leti po posekanji prav osuší; ta pa ni vselej taka, zakaj hitreje ali pa kasneje se sušé lesovi po natori raznih plemen v lepšim ali v slabjim vremeni. Vsakdanja skušnja kaže, de se dilje v hišne pode vdelane še vselej zlo vsušé, čeravno so se pod streho skerbno špaljene pet do deset let sušile; zatorej se malokje najde lep, dobro stisnjen podnožni tlak (pod) v hišah, skorej vsak ima veči ali manjši reže; to pride od tega, kér se pôd večkrat zmoči in posuší.

Hočeš iz dilj (žaganc) stanovitno delo imeti, sostávi na zrak koj sirovo vrézane ali nekoliko presušene, skozi pol leta takó, de jih bo dež po obeh straneh močil in sonce sušilo; takó se bojo prav strojíle. Potem jih zloži pod streho, imej tam razšpaljene, dokler se za delo prav ne posušé.

(Dalje sledí.)

Vbod vampa, kadar živino napenja.

Približal se je čas, ko je jela sirova klaja, posebno pa detelja živino napenjati in moriti. V 28. listu Novic od 1844. leta smo na tanjko povedali, kaj je storiti, kadar živino napenja; torej tukaj svoje drage bravce le opomnimo, de naj berejo, kar smo tamkej pisali. Saj bo le k njih pridu, ko bi vtegnila ta nesreča njih krave, vôle, koze ali ovce zadeti.

Nar bolj poterjeni pomočki zoper napenjanje so:

1) Naj se živina počasi sprehaja; sprehajanje vetrove žêne, naglo jahanje pa storí, de ji vamp poči.

2) Naj se živini z mastno roko v ritnik seže in iz njega blato iztrebi; to rokodelo vetrovam pot iz trebuha odprè.

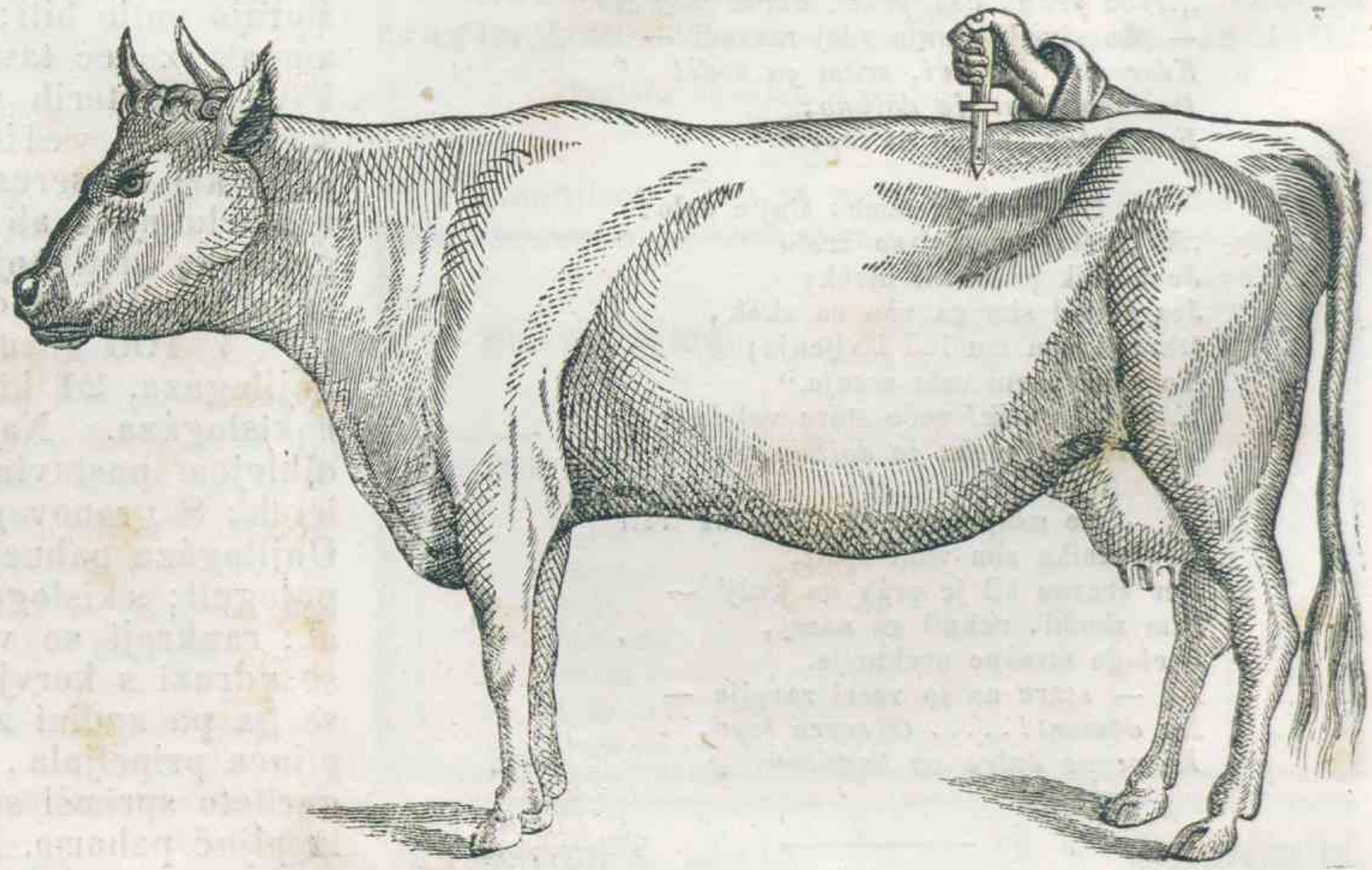

3) Če ima kdor brizglo (Klystierspritze) pri rokah, naj se napeti živini pogostama osoljena voda v ritnik brizga; take brizgle pomagajo vetrovam na dan.

4) Apnéna voda je nar boljši notrajno zdravilo. Raztôpi dve žlici živiga apna v enim maslicu vode in vlij to zmes napeti živini skozi gobec v vamp. Vsak četertlej (firtelc) ure ponovi ta pomoček, dokler napenjanje ne neha. Vsako apno pa za to ne veljá; mora živo apno biti. Živo apno vleče vetrove v se. Ni ga boljšiga notrajniga zdravila od tega.

5) Če pa vse to ni pomagalo nič in če napenjanje že delj časa terpí in če napeta živina že komej diha, ne obotavljaj se — primi za nož, kakoršniga na podobi *) vidiš in zasadi ga ročno v levo lakotnico; to storivši potegni nož vùn, nožnico pa v lakotnici pusti, dokler niso vsi vetrovi po ti poti iz vampa izferčali. Če bi treba bilo, ponovi popisan vbod. Nič se ni bati; rana se ob kratkim brez vsih zdravil zacéli. De vbodeno živinče muhe ne nadlegvajo, pomaži rano krog in krog (rane pa ne) z kolomazam (šmiram). — Ko bi imenovaniga noža z nožnico (kteriga Bauchtroakar imenujejo) pri rokah ne bilo, je vsak drug nož za to opravilo pripraven; zasajéni nož se mora pa potem, ko v vampu tiči, navkriž zasukati, de zamorejo vetrovi izferčati.

Popisani nož je za vsako živino pripraven, samó za konje ne, kterim se z gori popisanimi zdravili ventuje.

Naj bi saj vsaka vas toliko denarja skup zložíla, de bi si imenovani nož napravila. Veljá le poldrugi goldinar, v nesreči pa zamore tavžentkrat poverniti, kar je veljal. V županovi ali v kaki drugi hiši naj bo spravljen, de ga bo vsakdor vedil v nesreči iskati.

Ljubi kmetje! lepo vas prosim, storite kar sim vam svetoval in kupite si skupej visoke hvale vredni nož. Verjemite mi, de se ne boste kesali.

Dr. Bleiweis.

Bog daj zdravje!

(Nadalje.)

II. Zdrava jed.

Lampica potrebuje olja, de gorí, človek pa hrane, de živí, naj že bo meso ali zelje, kruh ali pa sad. Nar vžitniši hrana je kruh, ako je dobro pêčen. Kruh stare peke je zdrav, novopêčen škodljiv. Vsaka gospodinja naj skerbí, de bo za svoje ljudí še za dva dni stare peke kruha imela, kedar gre mésit. Otrokam toplih štručik ne dajaj. Ako so ravno zabeljene, želodec jih bo od njih bôlel.

Per neki hiši so masleniga kruha spêkli, in hitro iz pečí ptujimu možu na mizo prinesli, naj bi za malo južno imel. Mož pravi, de topliga kruha ne jé, ter svoj del razlómi in ga na okno hladit položí. „Jez in otroci pa novopečen kruh narbolj štimamo, dokler se maslo po njim topí —“ pravi gospodinja, in z otrocmi topel kruh povžíje. Že tisti večer so otroci tožvali, de jih črevo bolí. Drugo jutro je nar mlajši umerlo, in dvoje drugih je močno zbolelo. Pogledali so, kaj je otroku bilo, ín kaj najdejo? Kepo terdiga testa iz pretoplo vžitiga kruha. Ali se ne godí tudi per vas taka?

Meso je zdravo, dokler se ne osmradi; nar nevarniši so opolzle ribe, plesnove klobase, in pa meso bolne živine.

Zelje in sočiva zabeljena, kar je prav, človeku bolj tekne, kakor samo meso. Mesojedici ne včakajo starih let, ker se jim kerv pokvari.

Nar boljši kuhar je glad ali izstradan želodec; pa tudi kuharca mora dobro kuhati, naj si bo dekla ali gospodinja, kmétinja ali gospá. Ktera dobro kuhati zna, jo pametni ljudjé več obrajtajo, kakor bi škrinjo dnarjev imela.

Vživaj po méri in počasi, dobro prežvekaj in po malim požíraj. Volčjimu kosilo še toliko dobro — slabo tekne. Jenjaj popréj, ko se nadovoliš. — Hočeš prav in dolgo zdrav biti, vsak mesenc enkrat se prav izpôsti in izgladi. Pameten pôst je oče zdravja; zató so nekdajni pušavniki po sto let doživeli, kér so se radi postili.

Piskri, sklede in vsa posodva kuhinska naj bo čista in čedno pomita. — Varvati se je kuprastih in kositarskih posód, če niso dobro z cinam oblíte; pa tudi piskrov, ki dobro lošani niso. Zelen volk (Grünspan), ki se v njih naredí, je nar hujši strup, od kateriga je že veliko ljudí zbolelo in pomerlo. Kedar kdo na strupi zbolí, hitro naj topliga mleka, olja, ali pa mlačne z maslam zabeljene ali pa z milam (žajfo) zmešane vode popíje, kolikor je nar več more. Če pa kako strupno zel povžije, hitro naj kaj takiga popíje, de se iztergal bo in strup iz sebe pomêtal.

(Dalje sledí.)

*) To podobo nam je za natis slavna c. k. česka kmetijska družba poslala. Vredništvo.

Kmetijske drobtince pobrane po raznih časopisih.

(Žarkovo olje zopet dobro napraviti.) Ako ni olje močno žarko, se da zboljšati, če se le vode, ali pa kar je še boljši nekoliko vinskiga cveta (spirituza) va-nj vlije in eno z drugim dobro zmeša. Ako je pa olje močno žarko, se vlije na stolčeno oglje v kako skledo ali drugo posodo in sicer na en funt olja se vzame 3 ali 4 rezí (unče) oglja; čez kaka 2 ali 3 dni se imenovana mešanca skozi platnen pert precedí, in olje bo čisto in zopet prav dobriga okusa. — Olje se tudi zboljša, če ga zavreš in med vrenjem s hudim jesiham zaliješ, pene pa počasama, kolikor se jih naredí, s kako žlico ali penenco doli pobereš.

Oginj v Orehku.

12. dan pretečeniga mesca ob dveh popoldan, ko so ravno ljudje večidel na polji delali, je začela vas v Postojnski komisii — Orehek imenovana — goreti. Med 26 hišami, ki so pogorele, jih je 25 pri Graški družbi zavarvanih. Cerkev sv. Florjana, ki je tudí zavarvana, je le malo poškodvana, zvonik je pa takó hudo razdjan, de so zvonovi doli padli. Farovž, ki ní zavarvan bil, je do tal pogorel. — Z veseljem smo v ti veliki nesreči brali, de imajo skorej vsi pogorelci svoje pohištva zavarvane, ki bodo zdaj pač Bogá za pomoč hvalili, ktero jim bo družba sv. Florijana v nesreči podelíla.

Vodstvo imenovane asekurancíje za Krajnsko deželo, ki nam je pričijoči popis poslalo, nam bo odslej vsak pogòr na Krajnskim na znanje dalo in na tanjko povedalo, kaj je bilo zavarvaniga, kaj pa ne. Ker vsak hišni gospodár lahko te krajcarje skupej spravi, s kterimi svoje pohištvo škode ognja obvarje, bomo po teh oznanilih lahkó presodili, ktera vas, kteri terg ali ktero mesto ima bolj skerbne in marljive hišne gospodarje od druzih.

V spomín slavniga Krajnca.

3. dan tega mesca obhajamo stoletni rojstni dan Njih ekscelencije gospoda Antona Pflegerja, viteza

Wertenava, predsednika c. k. vikši sodnje gospóske na Dunaji, cesarskiga skrivniga svetovavca, kancelarja reda zlatiga runa i. t. d. Slavni mož, kteriga sta bistra glava in blago sercé od uboziga šolarja Ljubljanskiga učiliša na tako visoko stopnjo imenitnosti povzdignila, je bil 3. dan Rožniga cveta leta 1746 v Železnikih na Gorenskim od fužinarskih staršev rojen. Že v 28. leti svoje starosti je bil za učenika pravice v Lvovi (Lemberg) izvoljen, v leti 1801 za c. k. dvorniga svetovavca na Dunaji postavljen, in v leti 1806 zavoljo velikih zaslug v žlahten stan povikšan. V leti 1811 so mu rajnki Cesar Franc izročili dognanje deržavne zakonske knjige (bürgerl. Gesetzbuch), ktero je on tudi dokončal. V leti 1817 je postal predsednik vikši sodnje gosposke na Dunaji; 27. dan Rožniga cveta v leti 1820 je končal svoje slavno življenje. Visoka učenost, goreča pobožnost in neomajljiva nepristranost so bile lastnosti, ktere so blagiga rajnkiga skozi celo njegovo življenje in v vsih opravilih spremljale. Še na smertni postelji je rekel nekimu svojih prijatlov: „Ko bi bil vedil, de bom v svoji službi kadaj tako visoko stopnjo dosegel, bi bil vedno Bogá prosil, de naj se to le zgodí, če je moji duši in občinstvu v prid“.

Blagor trikrat sercu, blagor glavi,
Kér se učenóst s krepóstjo objéma!
Njegov vénec v nevenljivi slavi
K slavnim djanju pozne vnuke vnema. Ž.

Poslavljenje.

Njih ekscelencija, milostljivi Ljubljanski knez in škof Anton Alojzi, patron Braslovške fare in več druzih far v Lavanški škofii, so dozdajniga Gomilskiga fajmoštra, visoke časti vredniga gospoda Mihela Stojana za fajmoštra in tehanta v Braslovčah (Frasslau) izvolili. Binkuštni pondelek so bili častno inštalirani. — Srečna srenja, ki taciga pastirja dobí!

Slovenski oglednik.

2. list.

Ravno tistimu.

Spet jo imam novico, ljubi Jurče, in ne hipice nečem zamuditi, ti jo v Novicah poslati, akoravno Tebe ne zadeva takó zlo, kakor kramarje, kterih nekteri mi clo žugajo perste porezati, kadar me v pest dobijo, kér sim Ti unidan od nečimerne noše žensk pisal. Pravijo, de jim jamo kopljem in jim ne pervošim kosčika kruha, kteriga si s svojo kramarijo zaslužijo. Star je sicer pregovor, de dvema gospodama nihče ne more služiti, in ovréči ga ne mórem. Tebi sim hotel vstreči, razžalil sim kramarje in kupcè. Pa tudi med temi so še ení, ki so možjé stare korenine in mi prav dajo. Tistim pa, kteri so zoper mene, bom pezdír iz očí potegnil s sledečo resnično prigodbo, ki se je pred kratkim prigodila. — Bil sim v nekim mestu na deželi na somnji, ne de bi bil kaj kupil ali prodal, ampak de bi bil kaj noviga vidil in zvedel in za svoje ljube Novíce zapisal; in zadel sim jo, de jo zdej marsikterimu na serce položim. Gola resnica je. Bil sim, kakor sim že rekel, na somnji in sprehajaje se med štanti obstojim pri nekim znancu, ki s platnam kupčuje. Tik njega je imel drugi kramar s svojim blagam štant; štant je imel prostóren, blagá ne veliko, takó de je imel polovico štanta prazniga. On in njegova ženíca sta v štantu sedela, kar reče on: „Ljuba moja, tù se ne da kaj dosti zvêsti, grem in bom na gornji strani nekaj blaga na ogled postavil.“ „Le pojdi, le; morde je tam bolji prodaja, ko tù.“ To slišati se moj znanec k temu kramarju oberne ter reče: „Prijatel, pol štanta imaš prazniga, ali smem jez kaj svojiga blagá v tvoj štant djati?“ — „Zakaj ne, kolikor hočeš!“ Reče in gré s kosam platna, — poldan zazvoní in želodec se oglasi, de tudi kaj potrebuje. Ženica našiga kramarja to čuti in se ne da dvakrat opomniti. Reče tadaj sosédu: „Prosim, glejte nekoliko na moje blagó in če kdo pride kaj kupovat, mu pa vi postrezite. Vzela bom te rute sebój; kerčmarica, pri kteri bom kosila, mi je naročila jih prinesti; jih bo kupila“. Reče in gré tudi. Kam neki — ljubi Jurče boš vprašal — je šel on prodajat, kam je šla ona kósit? On je šel v en konec mesta s svojim platnam, ona v drugi konec z rutami in ostala sta, kamor sta se vsedla, toliko časa, de je kerčmar njemu toliko s kredo narajtal, kolikor je platno vredno bilo; nji pa kerčmarica toliko in še več, kolikor so bile rute vrédne. Takó ravnaje sta svoje blago pognala; kos za kosam je šel rakam žvižgat, de je bila njih štacuna od tedna do tedna bolj prazna — in čez malo časa je boben zapél. Glej, Jurče, takim kramarjem ni treba jame kopati in fabrikantam tudi ne po njih jokati. — Drugi pot kaj več

od

Tvojiga Mihela v Ljubljani.

Teržaška asikurancija,

ki zavarvuje polje in nograde proti škodi toče, da na znanje, de bo koj koj po precenjeni škodi zavarvancam deseti del škode v denarjih povernila. To je nova očitna priča skerbniga ravnanja imenovane družbe, kmetovavcam nadloge po toči neutegama polajšati.

Jožef Karinger,
velki opravnik te družbe za Krajnsko deželo v Ljubljani.

Žitni kup.	V Ljubljani 30. Velkitravna.		V Krajnju 25. Velkitravna.	
	gold.	kr.	gold.	kr.
1 mernik Pšenice domače	1	57	2	6
1 » » banaške	2	5	2	8
1 » Turšice	1	6	1	6
1 » Soršice	—	—	1	27
1 » Rèži	1	28	1	39
1 » Ječmena	1	8	1	12
1 » Prosa	1	8	1	15
1 » Ajde	1	—	1	5
1 » Ovsa	—	40	—	53

Povabilo.

Z začetkam prihodnjiga mesca se začnè druga polovíca tekočiga leta. Naj torej tisti častiti prejemniki Novic, ki so le za pretečeniga pol leta plačilo odrajtali, še ta mesec naročilo po navadni poti ponovijo, de bodo brez zaderžka sledeče liste dobivali. Kdor hoče vnovič perstopiti, zamore Novice tudi od začetka tekočiga leta dobiti, kér imamo nekaj iztisov odveč za nove pristopnike pripravljenih. Žal nam je, de smo pervo in drugo leto le ravno toliko iztisov napraviti dali, kolikor je tačas prejemnikov bilo in de nam jih zdej popolnama manjka. — Denarje in pisma pa prosimo, naj nam brez potroškov (frankirane) pošiljajo, sicer se nam prevelika škoda godí.

Vredništvo.

Vrednik *Dr. Janez Bleiweis.* — Natiskar in založnik *Jožef Blaznik* v *Ljubljani.*